
 MONIKA SAJKOWSKA

 Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW
 Fundacja Dzieci Niczyje

Wiktymizacja wychowanków domów dziecka – raport z badań

Problem wiktymizacji dzieci wychowujących się w domach dziecka, w tym wykorzystywania seksualnego, nie był nigdy w Polsce przedmiotem diagnozy empirycznej. Przeprowadzenie badań, wyniki których prezentuje ten raport, pozwoliło na scharakteryzowanie skali traumatycznych doświadczeń wychowanków oraz zakresu pomocy, jaką otrzymali w takich przypadkach. Umożliwiło również ocenę wiedzy personelu domów dziecka na temat doświadczeń wiktymizacji ich podopiecznych.

Wstęp

Raport prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w 2005 r.* w ramach programu „Przywrócić dzieciństwo” Fundacji Przyjaciółka, Fundacji Oriflame Dzieciom oraz World Childhood Foundation. Badania realizowano w 39 domach dziecka stanowiących ogólnopolską, celowo-warstwową próbę takich placówek. Głównymi celami badania było poznanie doświadczeń dzieci wychowujących się w domach dziecka w zakresie różnych form przemocy i wykorzystywania seksualnego oraz ocena wiedzy personelu domów dziecka na temat doświadczeń wiktymizacji swoich podopiecznych oraz ocena ich kompetencji w zakresie diagnozowania symptomów wykorzystywania seksualnego

go i podejmowania interwencji w takich przypadkach.

Badania wychowanków zostały przeprowadzone za pomocą techniki CAPI (*Computer Aided Personal Interview*). Jest to technika stosowana w badaniach ilościowych, polegająca na przeprowadzaniu wywiadów z respondentami przy użyciu przenośnych komputerów (notebook-ów), zamiast tradycyjnych kwestionariuszy. Badania personelu placówek prowadzone były metodą ankiety wypełnianej indywidualnie przez respondenta (*self-administered questionnaire*).

Doświadczenia wykorzystywania seksualnego wychowanków postanowiono diagnozować w kontekście innych form wiktymizacji. Umożliwiło to zmniejszenie eks-

---

* W artykule zaprezentowane zostały główne ustalenia badawcze. Pełen tekst raportu dostępny jest na portalu www.dzieckokrzywdzone.pl.

pozycji pytań o kontakty seksualne, a tym samym osłabienie ich drażliwości. Oprócz względów metodologicznych, na decyzję tę wpłynęły względy merytoryczne – uzyskanie informacji na temat szerokiego spektrum potencjalnie traumatycznych doświadczeń różnych form przemocy, zagrożenia i straty umożliwiła ocenę tego wymiaru życiowej sytuacji wychowanków.

Inspiracją dla konstrukcji narzędzia badawczego użytego w celu gromadzenia informacji na temat doświadczeń wiktyimizacji wychowanków był Kwestionariusz Wiktyimizacji Młodzieży (*The Juvenile Victimization Questionnaire* – JVQ) autorstwa Sherry L. Hamby i Davida Finkelhora (Hamby, Finkelhor 2001). Kwestionariusz ten został zaprojektowany w celu zbierania informacji o jak najszerszym zakresie doświadczeń wiktyimizacyjnych młodych ludzi. Uwzględniono w nim wszystkie główne formy przestępstw i krzywdzenia, których mogą oni doświadczyć. Są to doświadczenia specyficzne dla okresu dzieciństwa, takie jak zaniedbywanie czy też kontakty seksualne z osobą dorosłą, które na tym etapie życia zawsze uznawane są za przestępstwo. Są to również takie formy wiktyimizacji, które mogą przydarzyć się zarówno dziecku, jak i osobie dorosłej – jak kradzież czy napad. Kwestionariusz wyróżnia formy wiktyimizacji w środowisku rówieśniczym, ze strony rodziców i członków rodziny oraz innych dorosłych.

Kwestionariusz Wiktyimizacji Młodzieży diagnozuje 35 form krzywdzenia w ramach sześciu generalnych kategorii: przestępstw konwencjonalnych, krzywdzenia dziecka w rodzinie, przemocy rówieśniczej, wykorzystywania seksualnego, wiktyimizacji pośredniej – bycia świadkiem różnych form przemocy oraz uczestniczenia w katastrofach i innych nadzwyczajnych, niebezpiecznych sytuacjach. Przedmiotem diagnozy są doświadczenia dziecka w ciągu roku poprzedzającego badanie.

W trakcie opracowywania pierwszej części kwestionariusza zastosowanego w ba-

daniach wychowanków domów dziecka odwołano się do opisanego wyżej Kwestionariusza Wiktyimizacji Młodzieży, wykorzystując zastosowaną w nim koncepcję wiktyimizacji oraz jej wyróżnione moduły. Wprowadzono jednak szereg zmian i uzupełnień wynikających z:

- 1) uwzględnienia specyfiki realiów amerykańskich, których dotyczą pytania JVQ,
- 2) uwzględnienia specyfiki sytuacji życiowej wychowanków domów dziecka – respondentów w polskich badaniach,
- 3) dążenia do minimalizacji drażliwości narzędzia badawczego, oraz co najważniejsze,
- 4) dostosowania kwestionariusza do pytań badawczych, które były przedmiotem zainteresowania badaczy.

W rezultacie adaptacji kwestionariusza JVQ w prowadzonych badaniach poddano diagnozie następujące formy wiktyimizacji:

A. PRZESTĘPSTWA KONWENCJONALNE

A1. Kradzież własności osobistej

Czy w ciągu ostatniego roku zdarzyło Ci się, że ktoś ukradł Ci jakąś rzecz, której nigdy nie odzyskałeś/aś? Chodzi tu np. o przedmioty takie jak: plecak, pieniądze, zegarek, ubranie, rower.

A2. Rozbój

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś użył siły, żeby zabrać Ci coś, co miałeś/eś przy sobie albo na sobie?

A3. Wandalizm

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś celowo zepsuł albo zniszczył coś, co należało do Ciebie?

A4. Napaść przy użyciu niebezpiecznego przedmiotu

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś uderzył Cię lub celowo zaatakował przy użyciu jakiegoś niebezpiecznego przedmiotu (kija, pistoletu, noża)?

B: PRZEMOC DOMOWA

B1. Przemoc fizyczna, której sprawcami byli opiekunowie

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś dorosły (członek, rodziny, opiekun) uderzył

Cię, zbił, szarpał albo używał wobec Ciebie innych rodzajów przemocy fizycznej?

B2. Przemoc psychiczna/emocjonalna

Czy zdarzało się, w ciągu ostatniego roku, że czułeś się naprawdę źle, bo dorośli (członkowie rodziny, opiekunowie) wymyślali Ci, mówili o Tobie złe rzeczy?

C: KRZYWDZENIE PRZEZ RÓWIEŚNIKÓW I RODZEŃSTWO

C1. Przemoc fizyczna ze strony rówieśnika

Czy w ciągu ostatniego roku zdarzyło się, że uderzył Cię lub pobił ktoś mniej więcej w Twoim wieku?

C2. Napaść zbiorowa

Czy w ciągu ostatniego roku zdarzyło się, że zostałeś/eś pobita/y, zaczepiona/y lub napadnięta/y przez grupę dzieciaków albo młodzieży?

C3. Przemoc podczas randki

Czy w ciągu ostatniego roku Twoja dziewczyna/chłopak albo ktokolwiek, z kim wybrałeś się na randkę, spoliczkował Cię albo uderzył?

C4. Znęcanie się

Czy w ciągu ostatniego roku zdarzyło się, że jakieś osoby/osoba mniej więcej w Twoim wieku, znęcały/a się nad Tobą?

D: WYKORZYSTYWANIE SEKSUALNE/OSTATNI ROK

D1. Dotykanie intymnych części ciała

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś, wbrew Twojej woli, dotykał intymnych części Twojego ciała i/lub zmuszał Cię do takiego dotyku?

D2. Gwałt: usiłowany lub dokonany

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś zmuszał Ciebie do uprawiania seksu, czyli do stosunku seksualnego w jakiegokolwiek postaci?

D3. Ekshibicjonizm

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś zmuszał Cię do oglądania intymnych części jego ciała – przy użyciu siły lub z zaskoczenia?

D4. Słowne molestowanie seksualne

Czy w ciągu ostatniego roku ktoś zranił Twoje uczucia, mówiąc lub pisząc rzeczy związane z seksem, a dotyczące Ciebie albo Twojego ciała?

D5. Werbowanie do celów seksualnych w Internecie

Czy zdarzyło Ci się w ciągu ostatniego roku zawrzeć w Internecie znajomość, w wyniku której próbowano wykorzystać Cię do celów seksualnych?

E. WYKORZYSTYWANIE SEKSUALNE DO 15. ROKU ŻYCIA

E1. Dotykanie intymnych części ciała

Czy Tobie zdarzyło się, że, zanim skończyłaś/eś 15 lat, ktoś dorosły dotykał intymnych części Twojego ciała i/albo zmuszał Cię do dotykania intymnych części swojego ciała?

E2. Współżycie seksualne

Czy Tobie zdarzyło się, że zanim skończyłaś/eś 15 lat, ktoś dorosły odbył z Tobą stosunek seksualny?

E3. Wykorzystywanie do produkcji pornografii

Czy Tobie zdarzyło się, że zanim ukończyłaś/eś 15 lat, ktoś robił Ci zdjęcia albo nagrywał Cię kamerą wideo, kiedy byłaś/eś naga/i?

F. BYCIE ŚWIADKIEM, WIKTYMIZACJA POŚREDNIA

F1. Świadek przemocy domowej

Czy w ciągu ostatniego roku widziałeś, jak jedno z Twoich rodziców zostało uderzone lub pobite przez drugiego rodzica, bądź przez swojego przyjaciela (partnera) lub przyjaciółkę (partnerkę)?

F2. Świadek przemocy rodzica/opiekuna wobec rówieśników/rodzeństwa

Czy w ciągu ostatniego roku byłaś/eś świadkiem tego, że ktoś dorosły (członek rodziny, opiekun) uderzył, zbił, szarpał albo używał innych rodzajów przemocy fizycznej wobec Twojej koleżanki, kolegi lub rodzeństwa?

F3. Świadek rówieśniczej przemocy fizycznej

Czy w ciągu ostatniego roku byłeś świadkiem tego, że ktoś z Twoich znajomych został uderzony lub pobity przez swojego rówieśnika?

F4. Świadek rówieśniczej przemocy psychicznej

Czy w ciągu ostatniego roku byłeś świadkiem tego, że osoby mniej więcej w Twoim wieku znęcały się nad kimś?

F5. Świadek przemocy seksualnej, gwałtu

Czy kiedykolwiek byłeś/eś świadkiem tego, że ktoś był zmuszany do uprawiania seksu, czyli do stosunku seksualnego w jakiegokolwiek postaci?

Porządek pytań o poszczególne doświadczenia wiktymizacji nie był, co oczywiste przypadkowy. W pierwszej części kwestionariusza pytano o przestępstwa konwencjonalne, ze względu na relatywnie najmniejszą drażliwość tej grupy pytań. Pytania o doświadczenia wykorzystywania seksualnego kończyły blok pytań o doświadczenia wiktymizacji.

Formy wiktymizacji – doświadczenia własne wychowanków

W badaniach wzięło udział 495 wychowanków w wieku 15–18 lat przebywających w domach dziecka (ogólnopolska, losowo-warstwowa próba płacówek). Liczba wychowanków, którzy wzięli udział w badaniach w poszczególnych placówkach, była różna – od 29 do 4 osób. Średnia liczba respondentów w placówce wyniosła 12,7. W badanej próbie znalazło się 241 dziewcząt (48,8%) i 254 chłopców (51,2%).

Respondentom zadano pytania o ich własne doświadczenia. W przypadku większości form wiktymizacji ci, którzy ich doświadczali, udzielali również informacji umożliwiających charakterystykę sprawców oraz dotyczących ujawnienia versus zatajenia własnych doświadczeń.

Aby ocenić specyfikę sytuacji wychowanków domów dziecka w porównaniu z sytuacją dzieci i młodzieży wychowujących się w domach rodzinnych, konieczne byłoby odwołanie się do danych charakteryzujących całą populację młodzieży w podobnym wieku, w zakresie analogicznych form wiktymizacji. Danymi takimi, niestety, nie dysponujemy, stąd ograniczone możliwości formułowania wniosków na temat specyfiki badanej grupy. Dostępne polskie ustalenia badawcze odnoszą się głównie do przemocy rówieśniczej – ta najczęściej była przedmiotem zainteresowania polskich badaczy. Nieliczne programy badawcze diagnozujące

szersze spektrum traumatycznych doświadczeń dzieciństwa różnią się zastosowaną metodologią i charakterystyką próby badawczej. Nie zawsze dotyczą doświadczeń ostatniego roku przed badaniem, a częściej wszystkich zapamiętanych przez respondenta zdarzeń.

Analizując poniżej wyniki opisujące wyróżnione rodzaje wiktymizacji wychowanków, będziemy jednak tam, gdzie to możliwe przywoływać istniejące dane badawcze, które pozwolą w pewnym zakresie na interpretację prezentowanych informacji o wychowankach. Będą to przede wszystkim dane z badań Krystyny Ostrowskiej i Janusza Surzykiewicza, którzy w latach 1997 i 2003 przeprowadzili badania na temat zachowań agresywnych uczniów w szkole i poza szkołą na próbie uczniów wszystkich typów szkół w Polsce (Ostrowska, Surzykiewicz 2005) oraz z badań Anny Brzezińskiej i Elżbiety Hornowskiej nad agresją i przemocą wobec dzieci i młodzieży – uczniów szkół poznańskich (Brzezińska, Hornowska red. 2004). Użyteczne będzie również przytoczenie ustaleń badawczych na temat skali zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci w Polsce, które były rezultatem programów badawczych realizowanych w ostatniej dekadzie w naszym kraju (Fluderska, Sajkowska 2001; Izdebski 2000).

Przestępstwa konwencjonalne

Porównanie frekwencji różnych doświadczeń wiktyimizacji pokazało, iż wśród tych występujących najczęściej znajdują się kradzieże i akty wandalizmu – niszczenie własności wychowanków. 70% z nich doświadczyło w ostatnim roku kradzieży, przy czym aż 42% więcej niż jednokrotnie. Blisko 1/5 wychowanków odebrano bądź próbowano odebrać ich własność siłą lub

grożąc użyciem siły, 6% padło ofiarą takiego rozboju kilkakrotnie.

Spośród 47% wychowanków, którym umyślnie zniszczono w ciągu ostatniego roku ich własność, połowie (23%) zdarzyło się to kilka lub wiele razy.

Co czwartego z badanych napadnięto z użyciem niebezpiecznego narzędzia, 8% więcej niż raz.

Tabela 1. Przestępstwa konwencjonalne – doświadczenia wychowanków, w % (N = 495)

Forma wiktyimizacji	Nie zdarzyło mi się	Zdarzyło się		
		raz	kilka razy	wiele razy
Kradzież	30	28	33	9
Rozbój	82	11	6	1
Zniszczenie rzeczy	53	24	20	3
Napad	76	16	6	2

Ogrom skali doświadczeń kradzieży wśród wychowanków domów dziecka (70%) oddaje porównanie uzyskanych wyników z ustaleniami badawczymi dotyczącymi ogółu młodzieży, które prezentuje tabela 2. Wychowankowie znacznie częściej niż ich rówieśnicy doświadczają niszczenia swoich osobistych rzeczy. Nieco mniejsze, ale nadal ilustrujące wyjątkowo wysoki stopień wiktyimizacji wychowanków, są rozbieżności w doświadczeniach rozboju – odebrania siłą pieniędzy lub rzeczy. Marginalne wśród ogółu młodzieży doświadczenie napadu z niebezpiecznym narzędziem, to doświadczenie co czwartego wychowanka!

Kradzieże i wandalizm to realia placówkowego życia. Potwierdzają to prezentowane ustalenia badawcze i opinie praktyków. Tak częste doświadczenie łamania uznanych norm społecznych chroniących prywatną własność może być przyczyną relatywizmu i obojętności na takie zasady moralne. Może również skutkować poczuciem krzywdy, frustracją i chęcią odwetu.

Przemoc ze strony osób dorosłych

Co trzeci wychowanek w ciągu ostatniego roku został uderzony lub pobity przez osoby dorosłe – w tym 10% kilka razy, 4% – wiele razy. Spośród badanych, którzy doznali przemocy fizycznej, najwięcej osób wskazało, że sprawcą był ktoś z rodziny. Połowa badanych, których pobili dorośli (51%), doświadczyła tego ze strony swoich najbliższych. Jak pokazują deklaracje wychowanków, kary fizyczne stosują również

wychowawcy w placówce – niemal co trzecia ofiara przemocy fizycznej (30%) została pobita przez wychowawców z domu dziecka. W dalszej kolejności sprawcami przemocy fizycznej wobec wychowanków były osoby znajome (14%) i nauczyciele (11%). Mimo że pytanie dotyczyło przemocy ze strony bliskich dorosłych, 5% wychowanków wskazało jako sprawców doznanej przemocy fizycznej nieznaną osobę.

Tabela 2. Porównanie skali przestępstw konwencjonalnych wobec wychowanków domów dziecka oraz uczniów gimnazjów i szkół ponadpodstawowych, w %

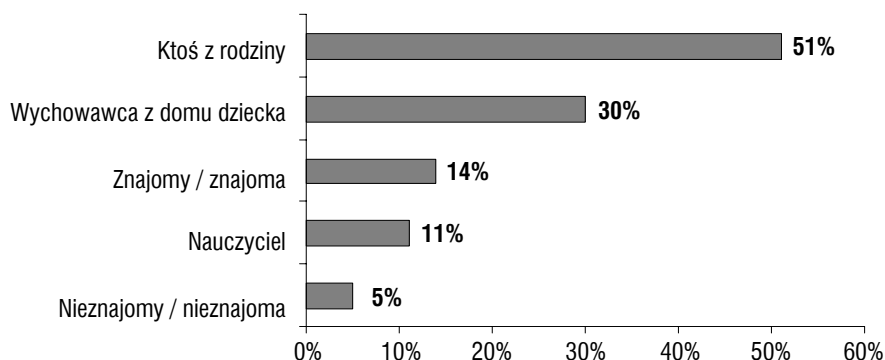
Forma wiktyimizacji	Wychowankowie domów dziecka	Uczniowie 2001* Brzezińska, Hornowska	Uczniowie 2003 ** Ostrowska, Surzykiewicz	
			w szkole	poza szkołą
Kradzież	70	21	8 3 1	13 10 10
Rozbój	18	–	4	10
Zniszczenie rzeczy	47	–	12	4
Napad	24	–	2	5

* Prezentowane dane odnoszą się do uczniów gimnazjów i szkół średnich. W pytaniach o doświadczenia wiktyimizacji nie określano okresu, w jakim miały miejsce. Deklaracje respondentów dotyczą więc wszystkich zapamiętanych doświadczeń tego rodzaju.

** Kolejne liczby prezentowane w kategorii „kradzież” dotyczą odsetka młodzieży, której zabrano pieniądze lub rzeczy o wartości do 10 zł, 10–100 zł i powyżej 100 zł w szkole i poza szkołą.

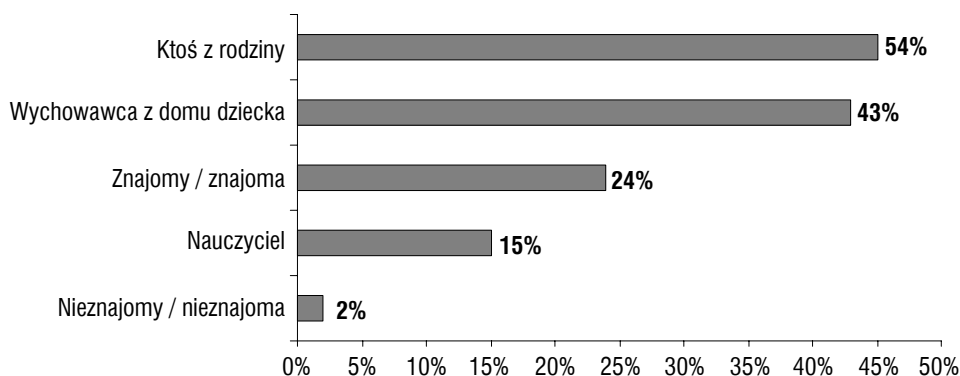
Tabela 3. Przemoc domowa – doświadczenia wychowanków domów dziecka, w % (N = 495)

Forma wiktyimizacji	Nie zdarzyło mi się	Zdarzyło mi się		
		raz	kilka razy	wiele razy
Przemoc fizyczna – rodzice, opiekunowie	69	17	10	4
Przemoc werbalna, poniżanie	43	22	23	12
Bycie świadkiem przemocy fizycznej pomiędzy rodzicami lub członkami rodziny	67	15	12	6
Bycie świadkiem przemocy rodziców wobec rówieśników/rodzeństwa	49	24	20	7

Wykres 1. Dorośli sprawcy przemocy fizycznej wobec wychowanków (N = 155)

Według deklaracji wychowanków, dorośli znacząco częściej niż bicie stosowali wobec nich różne formy przemocy psychicznej. Ponad połowa wychowanków (57%) doświadczyła w ciągu ostatniego roku wyzywania i poniżania ze strony dorosłych. 35% miało takie doświadczenia więcej niż raz. O stosowanie przemocy psychicznej wychowankowie najczęściej

oskarżali członków swojej rodziny (45% ofiar przemocy psychicznej). Niemal równie często byli to jednak dorośli, których opiece zostali powierzeni w placówce (43%). Co czwarty wychowanek doświadczający poniżania, obrażania i krzyków doznał ich ze strony nauczycieli w szkole. W dalszej kolejności byli to znajomi dorośli (15%) i nieznajomi (2%).

Wykres 2. Dorośli sprawcy przemocy psychicznej wobec wychowanków (N = 282)

Wiktymizacja pośrednia w środowisku rodzinnym – bycie świadkiem przemocy pomiędzy rodzicami lub pomiędzy rodzicami a rodzeństwem zdarzała się wychowankom niemal tak często, jak bezpośrednie doświadczenia przemocy.

Co trzeci wychowanek, mimo przebywania w placówce, był w ciągu ostatniego roku świadkiem przemocy pomiędzy rodzicami; 19% było świadkiem agresji bliskich osób więcej niż raz. Blisko połowa respondentów była świadkiem bicia i innych form przemocy fizycznej rodziców lub opiekunów wobec ich rodzeństwa.

Na podstawie informacji zgromadzonych w trakcie badania nie można ocenić, czy sytuacje pośredniej i bezpośredniej wiktymizacji w ramach przemocy domowej były ze sobą powiązane. Czy w trakcie

awantur domowych ofiarami silniejszego członka rodziny, np. ojca, padała zarówno żona, jak i dzieci? Czy rodzice wzajemnie stosowali wobec siebie przemoc, czy też jedno z nich było ofiarą?

Opis relacji przemocowych w rodzinach badanych wykroczał poza cel prowadzonych badań. Dane dotyczące wiktymizacji pośredniej pozwalają jednak podejrzewać, że w znacznej części rodzin wychowanków dochodzi do przemocy pomiędzy dorosłymi. Sami wychowankowie nie są już dziećmi, mają 15 lat i więcej, więc przemoc, której doświadczają w rodzinie, zapewne nie ma formy dyscyplinujących klapsów. Bycie świadkiem krzywdzenia bliskiej osoby może być bardzo traumatycznym przeżyciem. Mimo iż nie boli fizycznie, może być przyczyną zastraszenia, bezradności czy buntu.

Doświadczenia przemocy domowej nie były przedmiotem zainteresowania w przytaczanych wyżej badaniach zachowań agresywnych wśród młodzieży. W innych badaniach diagnozujących skalę stosowania kar fizycznych wobec dzieci w różnych miastach Polski (Sajkowska, Siemaszko 1999) 10%–42% badanych deklarowało, że dostaje czasami lanie, a 28%–35%, że stało się ofiarą przemocy werbalnej i poniżania ze strony członków rodziny. W świetle tych danych, które nie ograniczały się do doświadczeń jednego roku, a opisywały ogół doświadczeń młodych respondentów, doświadczenia przemocy domowej wobec wychowanków trzeba uznać za wyjątkowo częste.

Przemoc rówieśnicza

W kategorii „Przemoc rówieśnicza” znalazły się jakościowo różne formy wiktymizacji wychowanków. Kryterium był wiek sprawców przemocy wobec wychowanków. I tak w kategorii tej znalazła się fizyczna i psychiczna (znęcanie) przemoc ze strony rówieśników, z którymi kontaktują się wychowankowie w szkole, placówce i poza tymi instytucjami. Przemoc taka może mieć również kwalifikowaną formę przemocy zbiorowej – napadów i wymuszeń przez grupę młodzieży. Sprawcami częściej są tu nieznajomi. Ostatnia subkategoria to przemoc na randce – sprawcą najczęściej jest tu znajomy rówieśnik, działający w ramach szczególnej relacji z ofiarą.

Według deklaracji wychowanków najczęstszym doświadczeniem z tej kategorii jest przemoc fizyczna, doznało jej 34% ba-

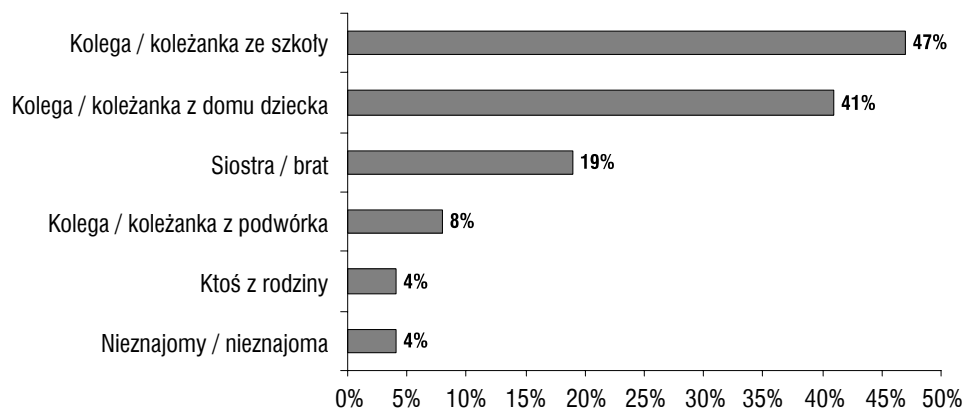
danych, 14% – kilka- lub wielokrotnie. Wyniki pytania o sprawców tej przemocy pokazują, że najczęściej są to szkolni koledzy wychowanków (47% wskazań). Niemal równie często biją koledzy lub koleżanki z placówki (41%). 19% wychowanków doświadczało przemocy ze strony rodzeństwa. Na kolegów z podwórka, innych niż rodzeństwo członków rodziny oraz nieznajomych wskazywało po kilka procent wychowanków, którzy w ostatnim roku zostali pobici przez rówieśników.

20% respondentów – czyli znacząco mniej niż w przypadku pytań o przemoc fizyczną – deklaruje, że doświadczyli w ostatnim roku przemocy psychicznej ze strony rówieśników, z czego blisko połowa wielokrotnie. Czy taki rezultat jest odbiciem rzeczywistości, jeśli chodzi o zakres

Tabela 4. Przemoc rówieśnicza – doświadczenia wychowanków domów dziecka, w % (N = 495)

Forma wiktymizacji	Nie zdarzyło mi się	Zdarzyło mi się		
		raz	kilka razy	wiele razy
Przemoc rówieśnicza fizyczna	66	20	11	3
Przemoc rówieśnicza zbiorowa	81	13	5	1
Przemoc na randce	89	7	2	2
Znęcanie się/przemoc psychiczna rówieśnicza	80	12	7	1
Bycie świadkiem przemocy fizycznej wobec rówieśników	34	26	29	12
Bycie świadkiem znęcania się nad rówieśnikami	34	26	27	10

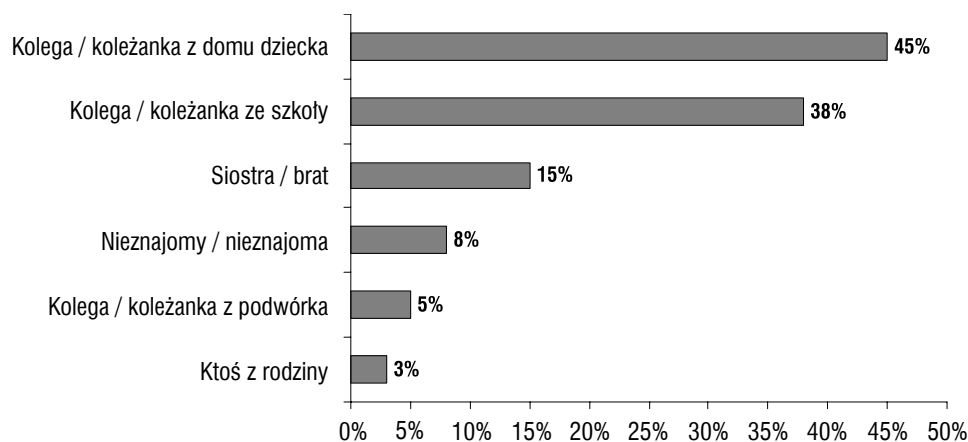

Wykres 3. Sprawcy rówieśniczej przemocy fizycznej wobec wychowanków (N = 167)

doświadczeń przemocy psychicznej w badanej grupie młodzieży?

Wydaje się, iż w znacznej mierze jest on wynikiem przyjętej definicji badawczej pojęcia „przemoc psychiczna”. Ponieważ samo pojęcie jest bardzo pojemne i nie-

ostre, zdecydowaliśmy się na zawężenie go do „znęcania się”, to zaś opisane zostało jako „zmuszanie do wykonywania poleceń, częste popychanie, szarpanie za włosy lub ubranie”. Jak widać traktowanie takie jest syndromem krzywdzących

Wykres 4. Sprawcy rówieśniczej przemocy psychicznej wobec wychowanków (N = 102)

zachowań rówieśników, ma również elementy przemocy fizycznej. Przypomnijmy, że połowa wychowanków znała osoby tak traktowane przez rówieśników.

Co piąty wychowanek (19%) spotkał się w ciągu ostatniego roku z zagrożeniem ze strony grup nieletnich; 6% doświadczyło takiego zagrożenia więcej niż raz. Nie uzyskano w trakcie badania szczegółowych informacji, jaki charakter miał atak z ich strony,

pytanie bowiem sugerowało, że respondent miał być w takiej sytuacji „pobity, zaczepiony lub napadnięty”. Co oczywiste, różnica pomiędzy zaczepką a pobiciem jest zasadnicza, często jest jednak wyłącznie efektem dynamiki spotkania z grupą agresywnej młodzieży poszukującej ofiary. Stąd właśnie skala takich spotkań była przedmiotem diagnozy.

Przemocy ze strony partnera na randce doświadczyło 11% badanych, 4% – więcej niż raz.

Znacząco częstsze niż bezpośrednio doświadczenia przemocy rówieśniczej były sytuacje określane tu jako **wiktymizacja pośrednia** – bycie świadkiem przemocy zadawanej kolegom lub koleżankom lub znęcania się nad nimi. Świadcami pobicia rówieśników było 66% badanych, 41% więcej niż jednokrotnie. Podobny odsetek wychowanków (62%) był obecny w trakcie rówieśniczego znęcania się psychicznego, ponad połowa ze świadków znęcania (36%) uczestniczyła w takich sytuacjach więcej niż raz w ostatnim roku.

Informacje o tak rozumianej wiktymizacji pośredniej dostarczają wiedzy o doświadczeniach respondentów i są tym samym innymi informacjami niż omawiane poprzednio dane na temat doświadczeń ich rówieśników. Bycie świadkiem przemocy w środowisku rówieśniczym może potencjalnie skutkować traumą, poczuciem zagrożenia i bezradności. Oczywiście decyduje o tym szereg zmiennych charakteryzujących takie sytuacje, które nie były diagnozowane w badaniu.

Jak dowodzi porównawcza analiza wyników badań nad przemocą rówieśniczą, wychowankowie domów dziecka znacznie częściej niż ich rówieśnicy spoza placówek doświadczają diagnozowanych w badaniu form takiej przemocy. Blisko trzykrotnie wyższy wśród wychowanków jest odsetek tych, którzy zostali pobici przez rówieśników. Wychowankowie znacząco częściej byli ofiarami napaści zbiorowej. Wychowankowie częściej niż młodzi respondenci innych badań deklarują, że doświadczyli znęcania się przez rówieśników, chociaż w opis tego doświadczenia w kwestionariuszu, który wypełniali, był bardziej drastyczny niż w kwestionariuszach zastosowanych w badaniach uczniów, a dane dotyczą doświadczeń ostatniego roku, nie zaś wszystkich doświadczeń, jak w badaniach Brzezińskiej i Hornowskiej.

Znacznie większa skala wiktymizacji wychowanków w tym zakresie wynika zapewne z doświadczeń przemocy w placówce. To koledzy z domów dziecka najczęściej są sprawcami przemocy rówieśniczej.

Tabela 5. Porównanie skali przemocy rówieśniczej wobec wychowanków domów dziecka oraz uczniów gimnazjów i szkół ponadpodstawowych, w %

Forma wiktymizacji	Wychowankowie domów dziecka	Uczniowie 2001* Brzezińska, Hornowska	Uczniowie 2003** Ostrowska, Surzykiewicz	
			w szkole	poza szkołą
Przemoc rówieśnicza fizyczna	34	11	14	8
Przemoc rówieśnicza zbiorowa	19	-	3	4
Przemoc na randce	11	-	-	-
Znęcanie się	20	14	7	13
Bycie świadkiem przemocy fizycznej wobec rówieśników	34	31	-	-

* Prezentowane dane odnoszą się do uczniów gimnazjów i szkół średnich. W pytaniach o doświadczenia wiktymizacji nie określano okresu, w jakim miały miejsce. Deklaracje respondentów dotyczą więc wszystkich zapamiętanych doświadczeń tego rodzaju. Dane opisujące skalę znęcania się psychicznego rówieśników nad wychowankami porównano do deklaracji uczniów na temat doświadczenia „zmuszania do tego, czego nie chciało się zrobić”.

** Dane opisujące skalę znęcania się psychicznego rówieśników nad wychowankami porównano do deklaracji uczniów na temat doświadczenia „zmuszania do czynności upokarzających, np. takich, jakie stosowane są w stosunku do tzw. kotów”.

Wykorzystywanie seksualne

Kategoria doświadczeń określanych tu jako „wykorzystywanie seksualne” analizowana była w dwóch aspektach – jako doświad-

czenia badanych w ciągu ostatniego roku oraz zdarzenia, jakie miały miejsce w dzieciństwie, zanim skończyli 15. rok życia.

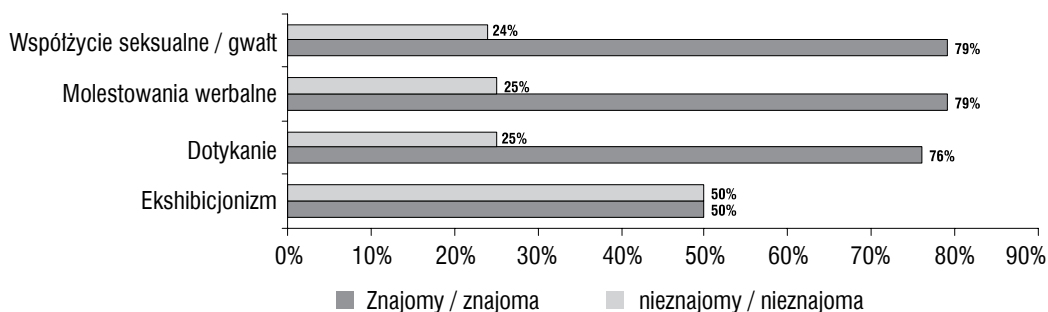
Doświadczenia wykorzystywania seksualnego w ciągu ostatniego roku

Najczęstszą formą wykorzystywania seksualnego doświadczonego przez wychowanków w ostatnim roku było **molestowanie werbalne**. Propozycje o charakterze

seksualnym czy też wulgarnie komentowanie wyglądu usłyszało w tym czasie 21% badanych, 8% – wielokrotnie.

Tabela 6. Wykorzystywanie seksualne – doświadczenia własne wychowanków w ciągu ostatniego roku, w % (N = 495)

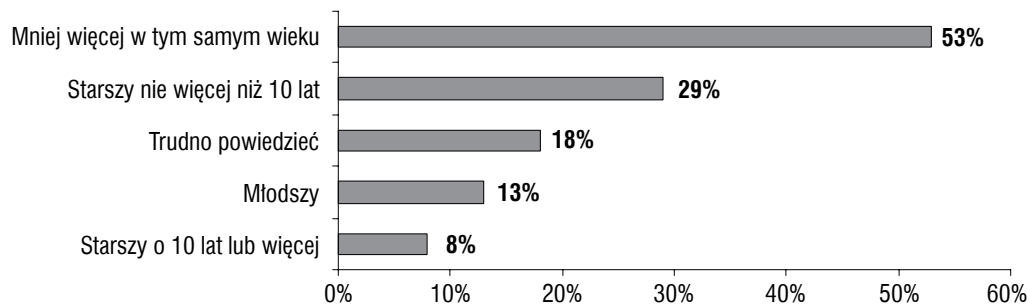
Forma wiktyimizacji	Nie zdarzyło mi się	Zdarzyło mi się		
		raz	kilka razy	wiele razy
Molestowanie werbalne	79	13	7	1
Dotykanie intymnych części ciała	88	8	3	1
Ekshibicjonizm	89	8	2	1
Werbowanie w Internecie	91	6	2	1
Współżycie seksualne/gwałt	92	5	2	1
Bycie świadkiem przemocy seksualnej, gwałtu	89	6	3	1

Wykres 5. Sprawcy wykorzystywania seksualnego wychowanków (gwałt N = 42; molestowanie werbalne N = 107; dotykanie N = 59; ekshibicjonizm N = 52)

Jak widać na wykresie 5, aż 79% ofiar molestowania werbalnego wskazało, że sprawcą była osoba im znajoma, a 25%, że sprawca nie był znany. Zazwyczaj sprawcy werbalnego molestowania nie odbiegali znacząco wiekiem od badanych, najczęs-

ciej była to osoba więcej w wieku respondenta (53%). Na osoby starsze nie więcej niż o 10 lat jako sprawców wskazało 29% spośród ofiar. Na młodsze od siebie – 13% spośród ofiar, a na starsze od siebie o 10 lat i więcej – 8%.

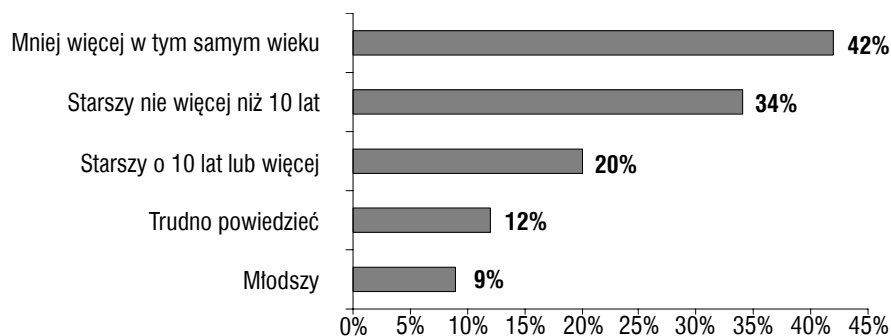

Wykres 6. Molestowanie werbalne – wiek sprawcy (N = 107)

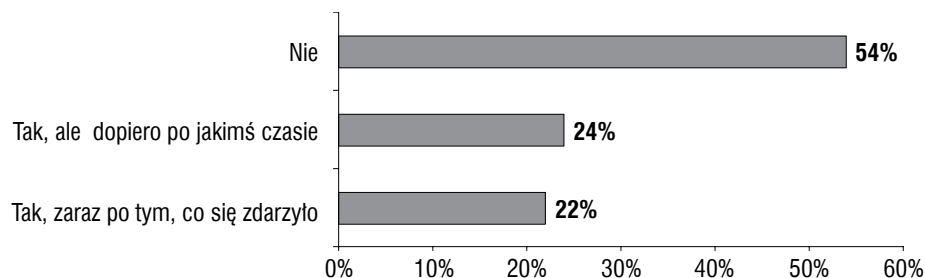
Znaczący odsetek badanych (12%) doświadczył w ciągu roku przed badaniem bezpośredniej formy wykorzystywania – **dotykania intymnych części ciała wbrew woli** badanego lub zmuszanie go/jej do dotyku genitaliów sprawcy. 3% było zmuszanych do niechcianego dotyku kilka, a 1% – wiele razy.

Jako sprawcę złego dotyku badani wskazywali przede wszystkim osoby sobie znajome (76%), w dalszej kolejności zaś nieznanym (25%). W przeważającej mie-

rze przypadków sprawca był mniej więcej w wieku respondenta (42%) lub starszy nie więcej niż o 10 lat (34%). Co piąty respondent wskazał na osobę starszą od siebie o 10 lat i więcej (20%), prawie co dziesiąty na osobę młodszą (9%). Ponad połowa respondentów (56%) wskazała, że sprawca był pod wpływem alkoholu lub narkotyków. Do doświadczenia związanego z dotykiem miejsc intymnych przyznało się komuś 46% respondentów; pozostałe 56% milczy nadal.

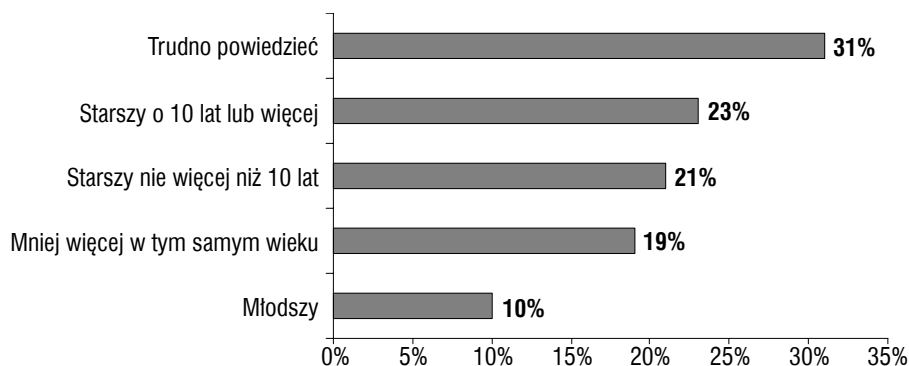
Wykres 7. Dotykanie intymnych części ciała – wiek sprawcy (N = 59)

Wykres 8. Dotykanie intymnych części ciała – ujawnienie faktu (N = 59)

Blisko co dziesiąty respondent doświadczył **obnazania intymnych części ciała w jego obecności i bez jego zgody** (11%). W przypadkach ekshibicjonizmu wobec wychowanków charakterystyka sprawców okazuje się odmienna niż w pozostałych, diagnozowanych w badaniu formach wykorzystywania: sprawcami częściej są nieznajomi, znacząco starsi od

badanych. Odsetek wskazań na sprawcę jest tu taki sam dla sprawcy znajomego i nieznajomego respondentowi (po 50%). Ekshibicjonistą była zazwyczaj osoba starsza od respondenta o 10 lat i więcej (23%) oraz nie więcej niż o 10 lat (21%). W nieco dalszej kolejności wskazywano na sprawcę w wieku ofiary (19%) lub młodszą (10%).

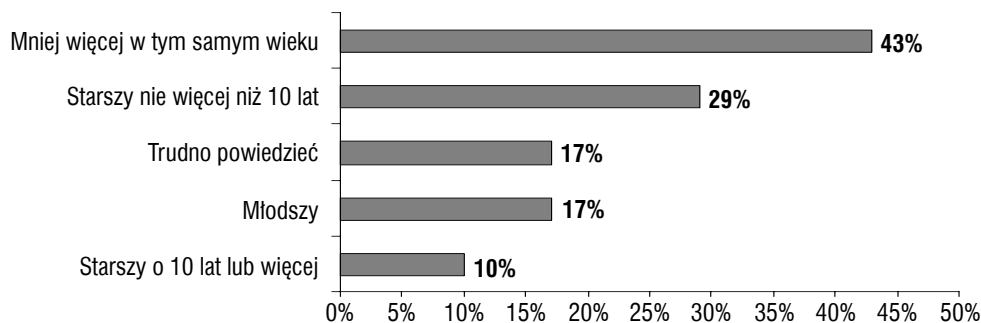
Wykres 9. Ekshibicjonizm – wiek sprawcy (N = 52)

Prawie co dziesiąty z badanych stał się ofiarą zjawiska **werbowania w Internecie w celach wykorzystania seksualnego** (9%), a 3% badanych miało takie doświadczenie wielokrotnie.

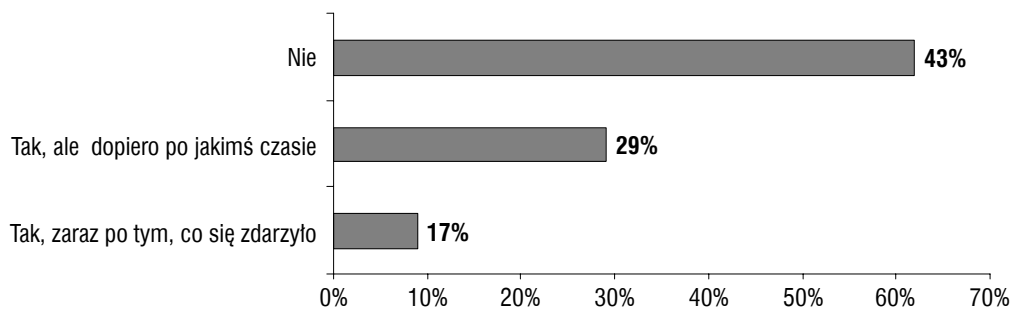
Gwałtu i współzycia pod przymusem doświadczyło w ostatnim roku 8% badanych, 3% więcej niż raz. Zdecydowana większość ofiar wskazała, iż sprawcą tej formy wiktymizacji była osoba im znajoma (79%). Co czwarty wychowanek, który miał takie doświadczenie (24%), wskazał na nie-

znajome osoby. Spośród ofiar 43% wskazało, że sprawca był mniej więcej w ich wieku. Na starszych nie więcej niż o 10 lat sprawców wskazało 29% ofiar, a co dziesiąta wskazała na sprawcę starszego od siebie o 10 i więcej lat.

Wśród sprawców gwałtu znalazły się też osoby młodsze od ofiar (17%). W blisko połowie przypadków sprawca był pod wpływem alkoholu lub narkotyków (48%). Blisko 2/3 ofiar (62%) nie przyznało się do tego, że zostały zgwałcone.

Wykres 10. Współzycie seksualne pod przymusem, gwałt – wiek sprawcy (N = 42)

Wykres 11. Współżycie seksualne pod przymusem, gwałt – ujawnienie faktu (N = 42)

Co dziesiąty badany (11%) był w ostatnim roku świadkiem przemocy seksualnej lub gwałtu, 4% miało takie doświadczenia więcej niż raz. Na definicje wykorzystywania seksualnego dzieci, precyzujące rodzaje doświadczeń o charakterze seksualnym uznawane za krzywdzące dla dziecka, często składają się również pośrednie formy wykorzystywania – bycie świadkiem obnażania, masturbacji czy też stosunku seksu-

alnego, nawet jeśli doświadczenia takie są zgodne z wolą dziecka. Respondentami prezentowanych badań byli młodzi ludzie, który ukończyli już 15 lat, tak więc zgodnie z literą prawa nie są już w takich sytuacjach uznawani za ofiary wykorzystywania. Jednak nawet bierne uczestniczenie w sytuacji, gdy gwałcona jest inna osoba, może być dla każdego dużym urazem i potencjalnie skutkować negatywnymi konsekwencjami.

Doświadczenia wykorzystywania seksualnego do 15. roku życia

Innym niż doświadczenia ostatniego roku aspektem wykorzystywania seksualnego wychowanków są zdarzenia o charakterze seksualnym, w których uczestniczyli oni przed ukończeniem 15. roku życia. Badani pytani byli o trzy rodzaje takich zdarzeń, które są penalizowane przez polskie

prawo karne, a których sprawcami były osoby dorosłe:

- dotykanie intymnych części ciała,
- współżycie seksualne,
- wykorzystywanie do produkcji materiałów pornograficznych.

Tabela 7. Wykorzystywanie seksualne – doświadczenia własne wychowanków do 15. roku życia, w % (N = 495)

Doświadczenia do 15. roku życia	Nie zdarzyło mi się	Zdarzyło mi się		
		raz	kilka razy	wiele razy
Dotykanie intymnych części ciała	84	11	4	1
Współżycie seksualne	90	7	2	1
Pornografia dziecięca	97	2	1	0

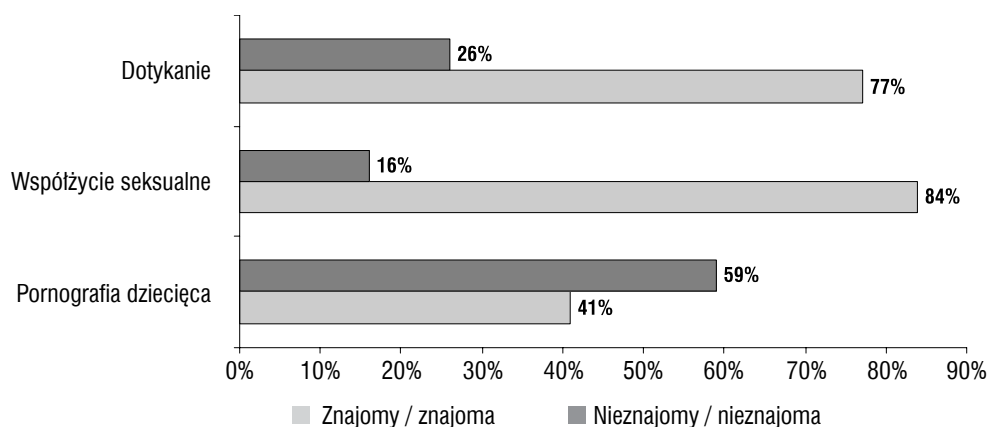
Największy odsetek wśród badanych stanowią ofiary złego dotyku w dzieciństwie (16% respondentów – 80 osób). 11% badanych miało takie doświadczenie raz, pozostali kilkakrotnie. Sprawcami złego dotyku były przede wszystkim osoby zna-

jome (77%) Biorąc pod uwagę wiek ofiar, 1/3 z nich doświadczyła dotykania intymnych części ciała pomiędzy 7. a 13. rokiem życia, co czwarta ofiara była wtedy w wieku 13–15 lat (25%), a co piąta (21%) miała mniej niż 7 lat. Do doświadczenia złego

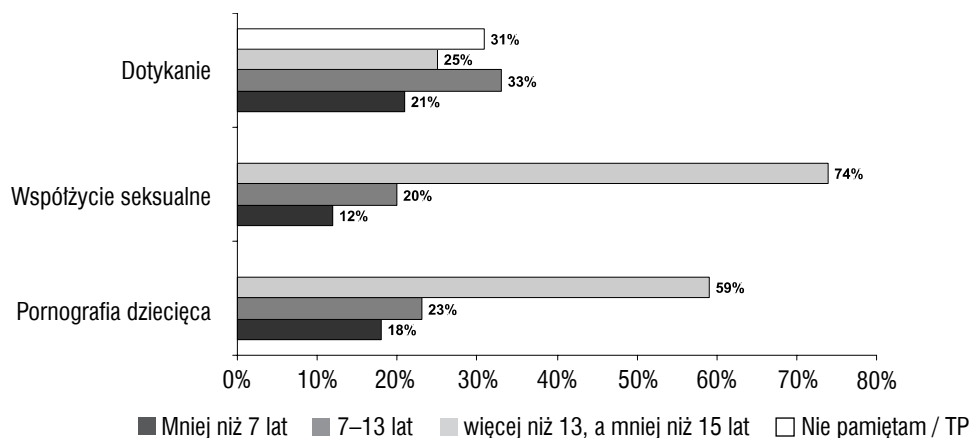
dotyku wcześniej czy później przyznało się 50% ofiar.

Współżycie seksualne z osobą dorosłą do 15. roku życia deklaruje co dziesiąty badany (49 osób), dla 7% było to doświadczenie jednokrotne. Najwięcej, bo prawie 3/4 osób, miało stosunki seksualne z dorosłymi w wieku pomiędzy 13–15 lat (74%), co piąty wychowanek był wtedy w wieku 7-13 lat (20%), a 12% było w wieku poniżej 7 lat. 51% ofiar deklaruje, że bezpośrednio po współżyciu bądź po pewnym czasie ujawniły fakt, że miało ono miejsce.

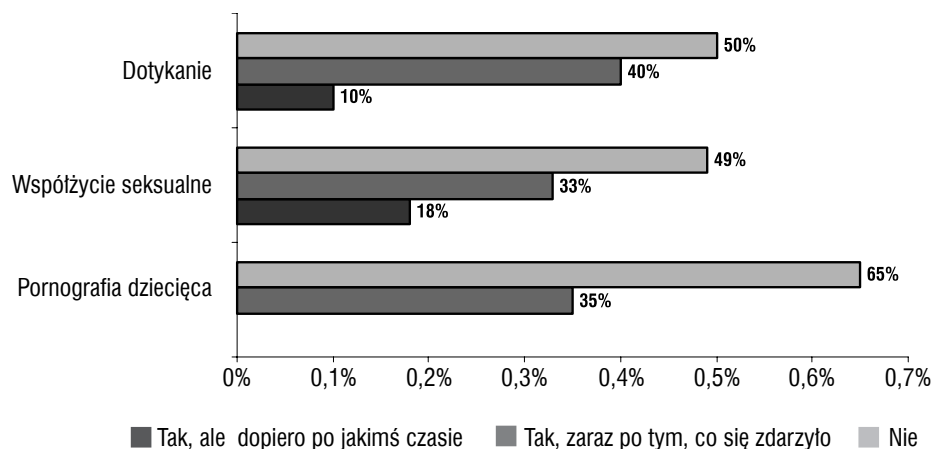
Udział w produkcji pornografii dziecięcej – filmowaniu lub fotografowaniu nagiego dziecka do 15. roku życia deklaruje 3% badanych (17 osób). Najczęściej sprawcą okazywała się osoba obca (59%), na osoby znajome wskazało 41% ofiar. Większość spośród ofiar pornografii dziecięcej deklarowała, że doświadczyła tego typu zdarzenia w wieku pomiędzy 13. a 15. rokiem życia (59%). Prawie co czwarta ofiara była w wieku 7–13 lat (23%), a 18% – poniżej 7 lat. Do doświadczenia pornografii dziecięcej przyznała się co trzecia ofiara (35%), a 65% spośród nich nigdy nie powiedziało nikomu o tym, co się zdarzyło.

Wykres 12. Sprawcy wykorzystywania seksualnego wychowanków do 15. roku życia (dotykane N = 80; współżycie seksualne N = 49; pornografia dziecięca N = 17)

Wykres 13. Wykorzystywanie seksualne wychowanków do 15. roku życia – wiek ofiary (dotykane N = 80; współżycie seksualne N = 49; pornografia dziecięca N = 17)

Wykres 14. Wykorzystywanie seksualne wychowanków do 15. roku życia – ujawnienie faktu (dotykane N = 80; współżycie seksualne N = 49; pornografia dziecięca N = 17)

Wykorzystywanie seksualne to kolejna kategoria wiktymizacji, dotyczącej wychowanków domów dziecka w znacznie większej mierze niż ich rówieśników spoza placówki. Ścisłe porównania dostępnych danych badawczych nie są wprawdzie, jak już wspomniano, uprawnione. Prowadzone w Polsce badania dotyczące tego problemu miały różną metodologię, w różny sposób konceptualizowana była również kategoria „wykorzystywanie seksualne”. Wszystkie dostępne ustalenia badawcze wskazują jednak na znacząco niższy wśród dzieci i młodzieży spoza placówek odsetek osób doświadczających w dzieciństwie kontaktów seksualnych. W retrospektywnych badaniach osób dorosłych Zbigniewa Izdebskiego (Izdebski 2000), które pytane były o doświadczenia przemocy seksualnej do 15. roku życia ze strony dorosłych, jedynie 3,6% deklaroowało, że zdarzyły im się takie sytuacje. W badaniach Grażyny Fluderskiej i Moniki Sajakowskiej na podobnej próbie dorosłych Polaków jedynie 3,8% respondentów deklaroowało, że były przed ukończeniem 15 lat ofiarami złego dotyku (którego, przypomnijmy, doświadczyło do 15. roku życia 16% wychowanków!), a 1,3% wymuszonego stosunku seksualnego (10% wychowanków!).

W badaniach Ostrowskiej i Surzykiewicz 2% uczniów gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych deklaroowało, iż byli w ostatnim roku przymuszani do zachowań seksualnych w szkole, a 3% miało takie doświadczenia poza szkołą (Ostrowska, Surzykiewicz 2005). Przypomnijmy, że wśród wychowanków doświadczenia seksualnego dotyku wbrew ich woli miało w ostatnim roku 12% z nich, a wymuszonego stosunku seksualnego – 8%!

Tak więc zarówno dane na temat aktualnych doświadczeń, jak i doświadczeń całego dzieciństwa pokazują, że sytuacja życiowa wychowanków wiąże się z wyjątkowym zagrożeniem wykorzystywaniem seksualnym. Na podstawie danych badawczych trudno ocenić, czy wynika to z zaniedbania, braku kontroli i niezaspokojonych potrzeb emocjonalnych, czy też z przebywania w środowisku, gdzie nie są przestrzegane normy zakazujące traktowania dziecka jako obiektu seksualnego. Pamiętając o trudnych biografiach wychowanków, można domniemywać, że wszystkie te czynniki mają wpływ na to, iż są oni szczególną grupą ryzyka tej formy wiktymizacji.

Możliwości uzyskania przez wychowanków pomocy w sytuacjach przemocy i wykorzystywania

Wychowankowie proszeni byli o ocenę możliwości uzyskania pomocy i wsparcia w wybranych sytuacjach opisanych w kwestionariuszu. Odpowiadając na to pytanie, niektórzy z nich mogli odwołać się do swoich doświadczeń. W przypadku tych, którzy takich doświadczeń nie mieli, ocena odnosiła się zapewne do przewidywanych, potencjalnych zasobów pomocy oraz do doświadczeń rówieśników, związanych ze wsparciem, jakie uzyskali w trudnych dla nich sytuacjach.

Ze względu na hipotetyczny charakter prezentowanych sytuacji, zrozumiała jest wysoki odsetek odpowiedzi „trudno powiedzieć” w tym bloku pytań. W niemal każdej opisanej sytuacji kilkanaście procent badanych udzielało takiej odpowiedzi.

Swoje opinie na temat możliwości uzyskania pomocy w różnych sytuacjach respondenci wyrażali za pomocą skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało – „na pewno znalazł(a)bym pomoc”, 4 – „na pewno nie znalazł(a)bym pomocy”, a 5 – „trudno powiedzieć czy znalazł(a)bym pomoc”.

Odsetki wskazań na kategorie „na pewno znalazł(a)bym pomoc” i „raczej znalazł(a)bym pomoc” świadczą o tym, że w każdej z przedstawionych sytuacji większość wychowanków optymistycznie ocenia możliwość uzyskania pomocy.

Należy zwrócić szczególną uwagę na średnie wartości, które pozwalają na uszeregowanie poszczególnych sytuacji w sposób obrazujący średnią ocenę możliwości uzyskania pomocy w każdym prezentowanym przypadku. Widać wtedy wyraźnie, że w odczuciu badanych respondentów największe szan-

se na uzyskanie pomocy mają kolejno w sytuacji: choroby, przemocy rówieśniczej, przemocy o podłożu seksualnym, w sytuacji osamotnienia, problemów z używkami, problemów związanych z interakcją z najbliższym otoczeniem, a na końcu w sytuacji przemocy ze strony dorosłych – rodziny i wychowawców. Obawa, że zostanie się osamotnionym w sytuacji, gdy najbliższe osoby powołane do opieki i wsparcia staną się agresorami i sprawcami krzywdy wydaje się zrozumiała i zasadna.

Warto również zauważyć, iż w każdej zaprezentowanej wychowankom sytuacji kilkanaście procent deklaroowało, iż pozostaliby sami ze swoim problemem.

Opinie na temat możliwości znalezienia pomocy w sytuacjach przemocy ze strony kolegów i koleżanek z placówki, wychowawców i nauczycieli oraz w sytuacji przemocy w rodzinie respondenta pozostają w korelacji z placówką wychowawczą, w której przebywają wychowankowie. Stwierdzono znaczące zróżnicowanie opinii wychowanków w placówkach, co można interpretować jako zróżnicowanie klimatu wychowawczego, relacji pomiędzy wychowawcami, dyrekcją a wychowankami w badanych domach dziecka.

Interpretację tę potwierdza obserwacja, iż w przypadku każdej z analizowanych zmiennych zależnych (pomoc w sytuacjach przemocy rówieśniczej w placówce, pomoc w przypadku przemocy ze strony wychowawców, pomoc w sytuacjach przemocy domowej) wychowankowie zawsze tych samych palcówek najczęściej deklarowali, iż nie uzyskaliby pomocy, jeśli spotkałyby ich kłopoty związane z doświadczaną przemocą.

Tabela 8. *Możliwości uzyskania pomocy w trudnych sytuacjach w ocenie wychowanków, w % (N = 495)*

	Koleżanka/i lub kolega/dzy ze szkoły stosują wobec Ciebie przemoc	Koleżanka/i lub kolega/dzy z domu dziecka stosują wobec Ciebie przemoc	Wychowawca lub nauczyciel stosuje wobec Ciebie przemoc	Ktoś z rodziny stosuje wobec Ciebie przemoc	Koleżanka/i lub kolega/dzy ze szkoły zmuszają Cię do rzeczy związanych z seksem	Koleżanka/i lub kolega/dzy z domu dziecka zmuszają Cię do rzeczy związanych z seksem	Wychowawca lub nauczyciel zmusza Cię do rzeczy związanych z seksem	Znajoma dorosła osoba zmusza Cię do rzeczy związanych z seksem	Jesteś chory i wymagasz pomocy lekarskiej i opieki	Czujesz, że nie radzisz sobie, masz problemy, czujesz się zagubiony, samotny	Nie umiesz ułożyć sobie stosunków z najbliższymi: rodziną, dziewczyną	Masz kłopoty z alkoholem lub narkotykami
Na pewno znalazł(a)był pomoc	61	54	49	50	56	59	57	56	63	46	45	52
Raczej znalazł(a)był pomoc	18	24	13	16	14	14	12	15	18	24	25	16
Raczej nie znalazł(a)był pomocy	5	5	9	7	6	6	6	7	5	9	6	7
Na pewno nie znalazł(a)był pomocy	4	6	11	10	8	7	10	9	5	7	7	6
Trudno powiedzieć	12	11	18	17	16	14	15	13	9	14	17	19
Średnia	1,89	1,96	2,34	2,28	2,15	2,05	2,14	2,08	1,78	2,20	2,25	2,23

Wiktymizacja wychowanków domów dziecka – relacje i postawy personelu placówek

Respondenci

W badaniach personelu domów dziecka stawiano sobie dwa generalne cele: poznanie ich wiedzy na temat doświadczeń wiktymizacji wychowanków z ich placówki oraz poznanie postaw i ocen związanych

z zapleczem pomocy dostępnym wychowankom, którzy doświadczyli wykorzystywania seksualnego i innych traumatycznych doświadczeń. Porównanie deklaracji profesjonalistów z deklaracjami wycho-

wanków dotyczącymi tych samych kwestii miało pomóc w odpowiedzi na pytanie, czy osoby, które przejmują odpowiedzialność za swoich podopiecznych i które są powołane do im udzielania pomocy i wsparcia, trafnie diagnozują ich problemy.

W badaniach personelu domów dziecka wzięło udział 179 profesjonalistów pracujących w 39 placówkach objętych badaniem. Ponieważ placówki te były zróżnicowane ze względu na liczbę wychowanków, a tym samym liczbę personelu, liczebność respondentów w poszczególnych domach dziecka była różna. W badaniu wzięło udział w zależności od placówki od 3 do 7 członków personelu; wyjątkiem był duży dom dziecka w Gostyninie, gdzie do badania przystąpiło aż 11 osób.

Doświadczenia wiktymizacji wychowanków w ocenie profesjonalistów

Profesjoniści biorący udział w badaniu byli pytani o doświadczenia wiktymizacji ich podopiecznych w ciągu ostatniego roku. Tabela 9 ilustruje ocenę doświadczeń wychowanków w tym zakresie.

Analiza odpowiedzi „trudno powiedzieć” w odniesieniu do takiej oceny pokazuje, iż członkowie personelu placówek są świadomi ograniczonej kontroli nad niektórymi sferami życia wychowanków i wybiórczej wiedzy na ich temat. Relatywnie największa pewność w ocenie doświadczeń wychowanków dotyczy krzywdzących kontaktów rówieśniczych oraz kradzieży, napadów i aktów wandalizmu. Najwyższe odsetki odpowiedzi „trudno powiedzieć” związane są z oceną doświadczeń wykorzystywania seksualnego, przemocy na randce oraz przemocy domowej.

Deklaracje wychowanków wskazały, że najczęstszym z katalogu krzywdzących doświadczeń ostatniego roku było doświadczenie **kradzieży**. Wiedzę o powszechności kradzieży podzielają profesjonaliści pracujący w placówkach – jedynie 5% z nich uznaje, iż żadnemu z ich podopiecznych nic nie ukradziono. 76% ma pewność, że okradziono konkretnych wychowanków,

Wśród respondentów 82% stanowiły kobiety, 16% mężczyźni, a 2% z nich nie udzieliło informacji na temat płci. Przeważały osoby w wieku 36–45 lat (43%), znaczącą grupę stanowili ich młodsi koledzy w wieku 25–35 lat (29%), tylko nieco mniej liczną – osoby 46–55-letnie (26%).

Najliczniejszą grupą ze względu na stanowisko pełnione w placówce byli wychowawcy (41%). Niemal równoliczne były wśród respondentów grupy pedagogów i dyrektorów oraz ich zastępców – odpowiednio 17% i 16%. Psycholodzy placówkowi stanowili 12% badanej grupy. Pozostali respondenci (12%) zakwalifikowali siebie do kategorii „inne”; byli to m.in. pracownicy socjalni, pielęgniarki.

46% podejrzewa, że kradzieże własności wychowanków miały miejsce.

Blisko połowa respondentów (48%) wie o przypadkach **wandalizmu** – niszczenia rzeczy wychowanków. Taka diagnoza jest zbieżna z deklaracjami wychowanków. Przypomnijmy, że 47% z nich zniszczono w ostatnim roku jakąś osobistą rzecz.

Relatywnie rzadziej respondenci identyfikowali przypadki pozostałych przestępstw konwencjonalnych – 35% z nich było pewnych, że wychowankowie ich placówki nie doświadczyli rozboju – odbierania siłą ich własności. Jednocześnie co czwarty respondent przyznawał, że może nie wiedzieć o takich zdarzeniach („trudno powiedzieć”), a blisko co trzeci był pewny, że niektórzy wychowankowie ich doświadczyli. **Napadu** nie zdiagnozowało 64% badanego personelu, a 21% znało wychowanków, na których napadnięto.

Jak już wspomniano, respondenci mają dystans do swojej wiedzy na temat przemocy w relacjach rodzinnych wychowanków. Blisko jedna trzecia z nich nie potrafi ocenić, czy wychowankowie byli w ostatnim roku **bici przez rodziców lub opiekunów** bądź czy byli **świadkami przemocy domo-**

wej. Jednocześnie jednak co trzeci zna wychowanków, którzy doświadczyli przemocy ze strony bliskich dorosłych (31%) lub byli świadkami przemocy pomiędzy nimi (32%). Największy odsetek badanych (40%) wie o przypadkach **przemocy psychicznej** – poniżania, ubliżania, jakiej doświadczyli ze strony członków rodziny wychowankowie z ich placówki.

Oprócz przemocy na randce, która z oczywistych względów uznawana jest przez respondentów za trudną do zdiagnozowania, obszar konfliktów rówieśniczych lub **złego traktowania przez kolegów** profesjonaliści uznają za najbardziej rozpoznany, co moż-

na wnioskować z relatywnie niskich odsetek odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Wiedzę o doświadczeniach fizycznej i psychicznej przemocy ze strony rówieśników ma najwyższy, po wiedzy na temat kradzieży, odsetek respondentów. 65% z nich zna wychowanków, którzy zostali w ciągu ostatniego roku pobici przez kolegów lub koleżanki, połowa identyfikuje wśród swoich podopiecznych ofiary znęcania się. Najmniej powszechna jest wiedza o zbiorowych napaściach – 45% respondentów jest pewnych, że nie doświadczyli ich wychowankowie, 35% zna ofiary przemocy zbiorowej w swojej placówce.

Tabela 9. Doświadczenia wiktyimizacji wychowanków w ocenie profesjonalistów, w % (N = 179)

Forma wiktyimizacji	Nikomu to się nie zdarzyło	Wiem na pewno, że się zdarzyło	Podaję, że się zdarzyło	Trudno powiedzieć
Przestępstwa konwencjonalne				
Kradzież	5	76	46	5
Rozbój	35	31	21	25
Zniszczenie rzeczy	21	48	36	16
Napad	64	21	13	9
Przemoc domowa				
Przemoc fizyczna - dorosły	26	31	19	32
Przemoc psychiczna - dorosły	15	40	36	22
Świadek przemocy domowej	8	32	39	33
Przemoc rówieśnicza				
Przemoc rówieśnicza fizyczna	9	65	40	9
Przemoc rówieśnicza zbiorowa	45	35	15	12
Znęcanie się/przemoc psychiczna rówieśnicza	15	50	33	17
Przemoc na randce	41	7	5	46
Wykorzystywanie seksualne				
Ekshibicjonizm	46	13	9	33
Dotykание intymnych części ciała	36	17	9	41
Molestowanie werbalne	36	7	9	48
Współżycie seksualne/gwałt	63	5	3	29
Werbowanie w Internecie	68	2	2	27

Największą trudność sprawiła respondentom ocena doświadczeń **wykorzystywania seksualnego** wychowanków. Ich wątpliwości, skutkujące wycofaniem się z odpowiedzi na to pytanie, wydają się zrozumiałe. Bardziej dziwi względnie wysoki odsetek, tych, którzy są pewni, że ich podopieczni nie mieli wyróżnionych w kwestionariuszu doświadczeń. Jak ilustruje tabela 9, takie przeświadczenie ma blisko dwie trzecie profesjonalistów w stosunku do doświadczeń wymuszonego współżycia seksualnego (63%) i werbowania

w Internecie w celu nawiązania kontaktów o charakterze seksualnym (68%). Znaczna część profesjonalistów deklaruje pewność, iż młodzieży z domów dziecka nie dotknęły również pozostałe zdarzenia uznane za formy wykorzystywania seksualnego. Wobec deklaracji wychowanków wskazujących na wyjątkowo duże zagrożenie wykorzystywaniem, budzi się obawa, że taka pewność personelu placówek może w większej mierze wynikać z braku wyczulenia niż realnego bezpieczeństwa wychowanków.

Interwencje podejmowane w placówkach w przypadkach wiktymizacji wychowanków

Zdecydowana większość członków personelu placówek, którzy spotkali się z określonymi formami wiktymizacji wychowanków, deklaruje, iż zawsze, gdy podejrzewają lub są poinformowani o krzywdzie swoich podopiecznych, podejmują interwencje w tych sprawach. Jak pokazuje tabela 10, największe odstępstwa od deklaracji bezwarunkowego interweniowania dotyczą przemocy na randce (jedynie 60% odpowiedzi „tak”) i molestowania werbalnego (56%), co może wynikać z uznania takich doświadczeń za sprawy błahe lub prywatne.

Relatywnie częściej zaniechanie podjęcia interwencji dotyczy przemocy domowej wobec wychowanków. Natomiast przypadki przestępstw wobec wychowanków, poważnych form wykorzystywania seksualnego i przemocy rówieśniczej niemal zawsze, według respondentów, powodują podjęcie jakiś działań.

Respondentom, którzy deklarowali, iż w przypadkach krzywdzenia ich podopiecznych podejmowane są interwencje, zadawano otwarte pytania o to, kto je podejmuje i jakiego rodzaju są to działania. Jak można było oczekiwać, zarówno podmiot interweniujący, jak i charakter reakcji zależały w pewnej mierze od rodzaju wiktymizacji wychowanków.

Tabela 11 prezentuje uporządkowane wypowiedzi respondentów na temat osób lub służb podejmujących działania w różnych przypadkach zagrożenia wychowanków. Jak można zauważyć, niezależnie od rodzaju wiktymizacji, najczęstsze deklaracje wskazują na **członków personelu placówki**. Respondenci wymieniają osoby pełniące różne funkcje w placówce bądź określają interweniujących jako podmiot zbiorowy: „personel domu dziecka”. Przede wszystkim interweniuje wychowawca, którego działania odnotowują respondenci szczególnie w przypadkach zniszczeń (93%) i kradzieży własności wychowanków (92%) oraz konfliktów rówieśniczych (znęcanie się – 82%, przemoc fizyczna – 76%). Większość respondentów dostrzega również rolę wychowawców w wyjaśnianiu przypadków przemocy domowej wobec wychowanków oraz niektórych form wykorzystywania seksualnego.

Znaczna część badanych profesjonalistów wskazuje na **pedagoga z domu dziecka** jako osobę interweniującą we wszystkich niemal wyróżnionych sytuacjach, szczególnie przemocy rówieśniczej i wykorzystywania seksualnego, ale również kradzieży, rozboju i wandalizmu. Takie zdarzenia często mają miejsce na terenie placówki, często uwikłani są w nie inni wy-

Tabela 10. Podejmowanie interwencji w zidentyfikowanych przypadkach wiktyimizacji wychowanków w opinii personelu placówek, w %

Forma wiktyimizacji	Tak	Nie	Czasami tak, czasami nie	Trudno powiedzieć	Brak danych
Kradzież (N = 156)	87	2	10	-	1
Rozbój (N = 70)	89	7	-	1	3
Zniszczenie rzeczy (N = 113)	86	1	10	2	1
Napad (N = 44)	64	2	7	-	7
Przemoc fizyczna/dorosły (N = 72)	72	8	13	6	1
Przemoc psychiczna/dorosły (N = 110)	64	6	26	4	-
Świadek przemocy w rodzinie (N = 104)	63	5	13	13	6
Przemoc fizyczna/rówieśnicy (N = 146)	91	-	7	-	2
Przemoc fizyczna zbiorowa (N = 74)	77	11	5	4	3
Przemoc na randce (N = 20)	60	20	5	10	5
Ekshibicjonizm (N = 36)	91	-	6	3	-
Dotykanie intymnych części ciała (N = 39)	82	-	13	-	5
Molestowanie werbalne (N = 27)	56	7	7	11	19
Współżycie seksualne/gwałt (N=13)	100	-	-	-	-
Werbowanie w Internecie (N = 7)	86	-	-	-	14

chowankowie, również w roli sprawców, stąd znacząca rola pedagoga.

Profil interwencji podejmowanych przez **psychologa** z placówki to głównie sprawy przemocy rodzinnej. Psycholog jest też osobą funkcyjną w placówce, na którą najczęściej po wychowawcy wskazują respondenci, jako interweniującą w przypadkach wykorzystywania seksualnego dzieci.

W przypadkach krzywdzących zachowań wobec wychowanków, które bezwzględnie penalizuje polski Kodeks karny – kradzieży, rozboju, napadu czy wykorzystywania seksualnego, obok wymienionych wyżej profesjonalistów, jako osoba interweniująca pojawia się w deklaracjach respondentów dyrektor placówki oraz przedstawiciele policji, rzadziej sądu.

Odpowiedzi na otwarte pytanie o **rodzaj interwencji** podejmowanych w diagnozowanych sprawach przemocy i wykorzystywania wychowanków mają swoją specyfikę w zależności od przyczyny podejmowanych działań interwencyjnych. Wymienia-

ne przez respondentów rodzaje interwencji można skategoryzować jako:

1) działania adresowane pośrednio lub bezpośrednio do sprawców – ustalanie sprawcy, rozmowy ze sprawcą, jego rodzicami, kolegami, ukaranie sprawcy, doprowadzenie do tego, by zadośćuczynił krzywdzie, którą spowodował, terapia sprawcy;

2) działania adresowane pośrednio lub bezpośrednio do ofiar – rozmowy z ofiarami, członkami ich rodzin, obdukcja, pomoc terapeutyczna;

3) interwencje prawne, na które składają się również działania adresowane do sprawców i ofiar, mają one jednak swoją specyfikę związaną z przebiegiem interwencji poza placówką, z udziałem policji i pracowników instytucji wymiaru sprawiedliwości.

Głównym rodzajem interwencji wskazywanym przez respondentów są **rozmowy**. Mają wariant zbiorowy i indywidualny, prowadzone są z ofiarami, sprawcami, członkami rodzin, kolegami i koleżankami

Tabela 11. Osoby podejmujące interwencje w zidentyfikowanych przypadkach wiktyimizacji wychowanków, w %

Forma wiktyimizacji	Personel domu dziecka	Dyrektor	Wychowawca	Psycholog	Pedagog szkolny	Pedagog z domu dziecka	Wychowanek	Nauczyciele	Świadkowie	Sąd	Policja	Inne
Kradzież (N = 156)	3	52	92	16	-	34	6	1	-	-	22	1
Rozbój (N = 70)	13	32	50	8	7	44	2	5	-	3	23	7
Zniszczenie rzeczy (N = 113)	2	39	93	6	1	32	6	6	1	0	2	2
Napad (N = 44)	17	39	70	4	-	17	4	-	-	0	22	4
Przemoc fizyczna/dorosły (N = 72)	10	34	59	30	5	23	-	5	3	5	8	15
Przemoc psychiczna/dorosły (N = 110)	3	27	65	31	6	42	-	1	2	2	-	11
Świadek przemocy w rodzinie (N = 104)	14	30	42	10	5	28	1	1	8	5	19	18
Przemoc fizyczna/rówieśnicy (N = 146)	13	22	76	13	4	35	-	15	1	4	16	4
Przemoc fizyczna zbiorowa (N = 74)	-	46	44	26	2	36	-	7	-	-	-	8
Przemoc na randce (N = 20)	8	15	77	38	-	46	-	-	8	-	8	8
Znęcanie się/rówieśnicy (N = 121)	5	43	82	37	7	52	-	6	2	-	5	-
Ekshibicjonizm (N = 36)	6	40	63	49	3	43	-	-	-	-	17	-
Dotykanie intymnych części ciała (N = 39)	-	22	54	70	-	46	3	-	3	8	14	14
Molestowanie werbalne (N = 27)	-	6	41	41	-	30	6	-	-	-	6	12
Współżycie seksualne/gwałt (N = 13)	8	39	39	23	-	15	-	-	-	8	31	31
Werbowanie w Internecie (N = 7)	-	17	67	50	-	33	-	-	-	-	-	0,0

sprawców i ofiar. Pełnią różne funkcje – są elementem procesu interwencji, prowadząc np. do zidentyfikowania sprawcy; są też interwencją samą w sobie – służą wsparciu ofiary, wyjaśnieniu sprawy, zażegnaniu konfliktu.

Dane prezentowane w tabeli 12 pozwalają ustalić, iż **interwencje prawne** podejmowane są najczęściej w przypadkach wykorzystywania seksualnego oraz po-

ważnych przestępstw konwencjonalnych – rozboju i napadu. W pozostałych sprawach interwencja przeprowadzana jest głównie w placówce. Co ciekawe, ani jeden z respondentów nie zadeklarował podjęcia interwencji prawnej w przypadku kradzieży. Są one, jak wskazują wychowankowie i wychowawcy, codziennością placówkowego życia i podejmuje się w ich przypadku jedynie interwencje wewnętrzne.

W zdiagnozowanych w placówkach przypadkach wiktymizacji wychowanków działania interwencyjne adresowane do sprawców podejmuje się głównie w przypadkach kradzieży, wandalizmu i rozboju, oraz przemocy rówieśniczej. Jeśli sprawcą jest kolega/koleżanka ofiary z placówki,

to w takich przypadkach najczęściej identyfikuje się go, prowadzi rozmowy, karze, skłania do zadośćuczynienia. Takie rodzaje interwencji w placówce wobec sprawców niemal nie występują w przypadkach przestępstw seksualnych – tu interweniuje powołane do tego służby.

Tabela 12. Rodzaje interwencji podejmowanych w zidentyfikowanych przypadkach wiktymizacji wychowanków, w %

Rodzaj interwencji	Rozmowy grupowe	Rozmowy indywidualne z ofiarą	Rozmowy indywidualne ze sprawcą	Rozmowy z rodzicami, członkami rodziny	Rozmowy–bez określenia z kim	Ustalenie sprawcy	Ukaranie sprawcy	Doprowadzenie do zadośćuczynienia	Pomoc terapeutyczna sprawcy	Pomoc terapeutyczna ofiary	Obdukcja	Interwencja prawna	Pomoc terapeutyczna bez określenia komu	Inne
Kradzież (N = 156)	15	4	8	3	41	43	7	14	-	-	-	-	-	-
Rozbój (N = 70)	3	16	3	8	23	19	8	10	-	3	-	71	-	8
Zniszczenie rzeczy (N = 113)	11	2	17	4	39	26	13	37	-	-	-	6	4	9
Napad (N = 44)	9	4	22	13	35	-	-	-	4	4	17	48	-	9
Przemoc fizyczna/dorosły (N = 72)	-	15	26	38	23	2	-	-	3	3	-	34	10	7
Przemoc psychiczna/dorosły (N = 110)	1	17	16	49	26	1	-	-	1	-	-	8	7	6
Świadek przemocy w rodzinie (N = 104)	3	9	6	28	17	3	4	-	1	5	-	19	-	29
Przemoc fizyczna/rówieśnicy (N = 146)	12	8	15	5	48	9	12	2	4	-	1	25	4	10
Przemoc fizyczna zbiorowa (N = 74)	10	3	2	-	39	10	3	-	-	2	-	7	3	12
Przemoc na randce (N = 20)	-	39	46	-	31	-	-	-	-	-	-	23	-	-
Przemoc psychiczna/znęcanie się (N = 121)	8	6	17	5	55	4	18	7	7	4	-	19	8	6
Ekshibicjonizm (N = 36)	6	11	6	3	46	9	-	-	3	17	-	46	6	6
Dotykание intymnych części ciała (N = 39)	3	14	11	5	30	14	3	-	14	27	-	43	16	5
Molestowanie werbalne (N = 27)	12	18	6	-	29	12	-	-	-	6	-	18	6	24
Współżycie seksualne/gwałt (N = 13)	-	-	-	-	8	-	-	-	-	23	-	69	-	-
Werbowanie w Internecie (N = 7)	-	33	-	-	33	17	-	-	-	-	-	33	-	-

Możliwości uzyskania przez wychowanków pomocy w trudnych sytuacjach w ocenie profesjonalistów

Dane ilustrujące opinie profesjonalistów na temat zaplecza pomocy, na którą mogą liczyć wychowankowie w trudnych sytuacjach życiowych, wydają się świadczyć o dużym utożsamieniu się badanych z rolą zawodową i pewnym bezkrytycyzmem. Jak

pokazuje tabela 13, respondenci są niemal jednomyślni w opinii, że niezależnie od rodzaju kłopotów wychowankowie mogą liczyć na pomoc i wsparcie. Średnia kierunku wszystkich odpowiedzi w tym bloku pytań jest bliska 1 – co oznaczałoby stan idealnej zgody.

Tabela 13. Możliwości uzyskania pomocy przez wychowanków w trudnych sytuacjach w ocenie profesjonalistów, w % (N = 179)

	Koleżanka/i lub kolega/dzy ze szkoły stosują wobec niej/niego przemoc	Koleżanka/i lub kolega/dzy z domu dziecka stosują wobec niej/niego przemoc	Wychowawca lub nauczyciel stosuje wobec niej/niego przemoc	Ktoś z rodziny stosuje wobec niej/niego przemoc	Koleżanka/i lub kolega/dzy ze szkoły zmuszają go/ją do rzeczy związanych z seksem	Koleżanka/i lub kolega/dzy z domu dziecka zmuszają go/ją do rzeczy związanych z seksem	Wychowawca lub nauczyciel zmusza go/ją do rzeczy związanych z seksem	Znajoma dorosła osoba zmusza go/ją do rzeczy związanych z seksem	Jest chorą/ry i wymaga pomocy lekarskiej i opieki	Czuje, że nie radzi sobie, ma problemy, czuje się zagubiony/a, osamotniony/a	Nie umie ułożyć sobie stosunków z najbliższymi: rodziną, dziewczyną	Ma kłopoty z alkoholem lub narkotykami
Na pewno znalazł(a)by pomoc	86	92	82	73	86	91	93	89	99	85	74	86
Raczej znalazł(a)by pomoc	13	8	15	25	11	7	5	7	1	14	22	12
Raczej nie znalazł(a)by pomocy	1	-	1	-	-	-	-	2	-	1	2	1
Na pewno nie znalazł(a)by pomocy	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Trudno powiedzieć	-	-	2	2	3	3	1	2	-	-	2	1
Średnia	1,14	1,07	1,23	1,29	1,20	1,11	1,11	1,19	1,01	1,15	1,34	1,17

Chociaż analogiczne oceny samych wychowanków są również optymistyczne, to wydaje się, iż w swoim zróżnicowaniu bliższe są realnej sytuacji podopiecznych domów dziecka. Rzeczywista możliwość uzyskania pomocy nie wynika bowiem jedynie z zagwarantowania młodzieży dostępu do specjalistów

w placówce. To również kwestia kompetencji tych specjalistów, zaufania, jakim darzy ich młodzież, uwarunkowań problemów wychowanków, które trudno zmienić. Wydaje się, że profesjonalści często zrozumieli zawarte w pytaniu pojęcie „pomoc” jako „jakakolwiek pomoc”, nie zaś „realną pomoc”.

Podsumowanie

1. Najczęściej doświadczane przez samych wychowanków formy wiktymizacji wiązały się z naruszeniem ich prawa własności – w ciągu ostatniego roku 70% respondentów ukradziono jakąś rzecz, której już nigdy nie odzyskali, a blisko połowa nich doświadczyła celowego zepsucia bądź zniszczenia rzeczy, która do nich należała. Doświadczenia takie były znacząco częstsze wśród wychowanków niż wśród ich rówieśników spoza placówki.

2. Częste były przypadki przemocy ze strony osób dorosłych wobec wychowanków – ponad połowa doznała w ciągu ostatniego roku przemocy werbalnej, poniżania, a prawie 1/3 padła ofiarą przemocy fizycznej. Sprawcą najczęściej był ktoś z rodziny. Kary fizyczne stosują również wychowawcy w placówce – niemal co trzecia ofiara przemocy fizycznej została pobita przez wychowawców z domu dziecka.

3. Blisko 1/3 badanych padła ofiarą fizycznej przemocy ze strony rówieśników, a 20% doświadczyło z ich strony różnych form znęcania. Tyle samo zostało napadniętych przez młodych ludzi działających w grupie. Sprawcami przemocy są niemal równie często koledzy i koleżanki ze szkoły, jak i z placówki. Odsetek wychowanków, którzy zostali pobici przez kolegów w ciągu ostatniego roku, jest ponad trzykrotnie wyższy niż wśród ich rówieśników spoza placówki.

4. Mniej więcej co dziesiąty wychowanek doświadczył w ostatnim roku jakiejś formy wykorzystywania seksualnego – dotykania i obnażania intymnych części ciała, werbowania do celów seksualnych w Internecie, w końcu wymuszonego współżycia seksualnego.

5. Gwałtu lub współżycia pod przymusem doświadczyło w ciągu ostatniego roku 8% badanych, 3% więcej niż raz. Zdecydowana większość ofiar wskazała, iż sprawcą tej formy wiktymizacji była osoba znajoma, mniej więcej w ich wieku. W blisko połowie

przypadków sprawca był pod wpływem alkoholu lub narkotyków. 2/3 ofiar nie przyznało się nikomu do tego, że zostały zgwałcone.

6. Współżycie seksualne z osobą dorosłą do 15. roku życia deklaruje co dziesiąty badany. 12% z nich miało wtedy mniej niż 7 lat.

7. Większość wychowanków optymistycznie ocenia możliwość uzyskania pomocy w trudnych sytuacjach życiowych, jednak w każdej zaprezentowanej im sytuacji kilkanaście procent deklarowało, iż pozostaliby sami ze swoim problemem. Deklaracje takie najczęściej dotyczyły przemocy ze strony dorosłych – rodziny i wychowawców

8. Członkowie personelu placówek są świadomi ograniczonej kontroli nad niektórymi sferami życia wychowanków. Świadczą o tym wysokie odsetki odpowiedzi „trudno powiedzieć” w pytaniach o doświadczenia wiktymizacji wychowanków ich placówki – najwyższe w przypadku oceny doświadczeń wykorzystywania seksualnego.

9. Najczęściej rozpoznawane przez personel formy wiktymizacji wychowanków w ostatnim roku to kradzieże i niszczenie ich własności oraz różne formy przemocy i złego traktowania wychowanków przez kolegów i koleżanki.

10. Znaczna część profesjonalistów deklaruje pewność, iż ich wychowankowie nie doświadczyli w ostatnim roku żadnych form wykorzystywania seksualnego. Wobec deklaracji wychowanków wskazujących na wyjątkowo duże zagrożenie wykorzystywaniem, budzi się obawa, że taka pewność personelu może w większej mierze wynikać z braku wyczulenia niż realnego bezpieczeństwa wychowanków.

11. Zdecydowana większość członków personelu placówek deklaruje, iż zawsze, gdy podejrzewają lub są poinformowani o krzywdzie swoich podopiecznych podejmują interwencje w tych sprawach.

12. Interwencje prawne podejmowane są najczęściej w przypadkach wykorzystywania seksualnego oraz poważnych przestępstw wobec wychowanków – raboju i napadu. W pozostałych sprawach interwencja przeprowadzana jest głównie w placówce, a osobą interweniującą jest wychowawca.

13. Profesjonaliści są niemal jednomyślni w opinii, że niezależnie od rodzaju trudnych sytuacji życiowych wychowankowie mogą otrzymać pomoc i wsparcie, co wobec odmiennych deklaracji samych wychowanków wydaje się idealistyczne i bezkrytyczne.

The problem of victimization of children in institutions has never been systematically diagnosed in Poland. The research findings presented in this report have helped to assess the scale of institutionalized children's traumatic experience and the scope of assistance they have been offered in such cases. The studies have also made it possible to evaluate institutional staff's knowledge about victimization of children under their care.

Literatura

- Brzezińska A., Hornowska E., red. (2004), *Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Finkelhor D., Ormrod R.K., Turner H.A., & Hamby S.L. (2005), *The victimization of children and youth: A comprehensive, national survey*, „Child Maltreatment”, vol. 10(1).
- Fluderska G., Sajkowska M. (2001), *Problem krzywdzenia dzieci w Polsce. Postawy i doświadczenia dorosłych Polaków*, FDN, Warszawa.
- Izdebski Z. (2000), *Wiedza i przekonania o HIV/AIDS w społeczeństwie polskim. Zachowania seksualne*, PWN, Warszawa.
- Izdebski Z., Ostrowska A. (2003), *Seks po polsku. Zachowania seksualne jako element stylu życia Polaków*, Muza, Warszawa.
- Ostrowska K., Surzykiewicz J. (2005), *Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997 i 2003*, CMPPP, Warszawa.